

Kırgızistan'daki Dillerin Bugünü ve Geleceği

Prof. Dr. Ahmet BURAN

Kırgızlar, tarihi belgelerde adları geçen en eski Türk boylarından biridir. Dilleri, Türk lehçelerinin tasnifinde genellikle Kıpçak ya da Kırgız-Kıpçak grubu içinde gösterilmektedir. Yaşadıkları coğrafya zaman içinde değişmekle birlikte, günümüzde Batı Türkistan'ın doğusunda 70- 80 doğu boylamı ile 43- 39 kuzey enlemleri arasında, 139.500 kilometre karelik bir alanda yaşamaktadırlar. Kırgızistan devletinin sınırları dışında, özellikle Rusya, Kazakistan, Afganistan, Özbekistan, Çin ve Türkiye gibi ülkelerde yaşayan Kırgızlar da vardır.

Kırgızistan, 1864 yılında Çarlık Rusyasının hakimiyetine girmiş, bir ara Kazakistan'a bağlanmış, 1924'te Kara Kırgız Özerk Oblastı haline getirilmiş, 25 Mayıs 1925'te Soyetler Birliğine katılmış ve Kırgız Ata SSC şeklinde adlandırılmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte 31 Mayıs 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

Bugün yaklaşık 4.5 milyon nüfusu olan Kırgızistan'da Çeşitli etnik unsurlar yaşamaktadır. Bu etnik unsurların önemli bir kısmı, Rus hakimiyeti döneminde bu coğrafyaya yerleştirilmiştir. Günümüzde Kırgızlar başta olmak üzere Kırgızistan'da Uygurlar, Özbekler, Tatarlar, Kazaklar, Azeriler, Ahıska Türkleri; Ruslar, Ukraynalılar, Almanlar, Koreliler, Tacikler, ve Dunganlar (Çinli Müslümanlar) yaşamaktadırlar.

Farklı dil ve lehçelerde konuşan yukarıda adları geçen etnik unsurların ortak iletişim dilleri Rusçadır. Rus hakimiyeti ve Sovyet ideolojisinin ortak Sovyet vatandaşı yaratma projesinin en önemli ayağı olan Rusçayı ortak dil haline getirme planı önemli ölçüde başarılıdır. Devletin, yönetimin, şehrin, üst kültürün dili olarak özendirilen Rusça, sosyal bir gereklilik, psikolojik bir mecburiyet ve iyi bir eğitim planlamasıyla benimsenen dil haline getirilmiştir.

Soyetler Birliğinden ayrılan bağımsız devletler ve Rusya Federasyonuna bağlı Özerk cumhuriyetlerin tamamı çok etnikli ve çok dillidir. Kırgızistan resmi olarak iki dillidir. Resmi dil (ofitsialny yazık) Rusça, mamlekettik, devlet dili ise Kırgızcadır. Kırgızcanın tek resmi dil haline getirilmesi yönünde bazı çabalar olmakla birlikte bu çabalar oldukça yetersizdir. Nitekim Latin alfabesine geçiş konusunda da bağımsız Türk ülkeleri arasında en geride duranı yine Kırgızistan'dır. Kırgızistan parlamentosunun 12 Şubat 2004 tarihli toplantısında

kararlaştırılan ve 2 Nisan 2004 tarihinde Cumhurbaşkanı Askar Akayev tarafından onaylanan 36 maddelik ‘Kırgız Respublikasının Mamleketтик Tili Cönündö Kırgız Respublikasının Mıyzamı’ kararında ‘ Kırgızcanın devlet ‘mamleketтик’ dili, Rusçanın resmi dil olduğu, her türlü yurt içi ve yurt dışı yazışmada, konuşmada eğitim ve yayında bu dillerin kullanılacağı, Kırgızistan’daki diğer halkların dillerinin korunup geliştirilmesine de imkan sağlanacağı belirtilmektedir. Kırgız Cumhurbaşkanının, Meclis Başkanının, Başbakanının ve devlet memurlarının Kırgızca bilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kararda yer alan Kırgızistan vatandaşlarının, özellikle devlet işlerinde çalışan herkesin Kırgızca bilmesi şartına Ruslar itiraz ettiler. Bu itiraz dolayısıyla uygulama için 15 yıllık bir geçiş süreci tanındı.

Kırgızistan’da Kırgız, Kazak, Özbek, Uygur, Tatar, ve Türkiye Türkçesini (Ahıskalılar) ana dili olarak konuşan Türk kökenli unsurlardan başka, Rusça, Dunganca (Çince) Korece, Tacikçe, Almanca gibi dilleri ana dili olarak konuşan topluluklar vardır. Özellikle bağımsızlıktan sonra, çeşitli dünya devletleri tarafından Türkistan bölgesine gösterilen ilgi dolayısıyla bir çok dil de yabancı dil olarak hızlı bir biçimde öğrenilmeye ve yayılmaya başlamıştır. Çok sayıda ülkenin burada yaptığı faaliyetler ve Kırgızların dünya ile entegre olma, iş bulma, ticaret yapma gibi arzuları dolayısıyla İngilizce, Türkiye Türkçesi, Farsça, Arapça, Almanca, Fransızca ve Japonca gibi yabancı dilleri öğrenenlerin sayısı da her gün biraz daha artmaktadır.

Kırgızca Kırgızistan’da daha çok köylerde kırsal kesimde yaygın olarak kullanılırken, şehirde, sokakta, pazarda ve eğitim kurumlarında daha çok Rusça kullanılmaktadır. Nüfusun önemli bir bölümü 0- 6 yaşları arasında evde aile içinde, ana okulunda Kırgızca’yı ve Rusca’yı edinmektedir. Dolayısıyla Kırgızca ve Rusça aynı zamanda edinilen iki ana dildir. Nitekim yaptığımız bir araştırmaya göre Kırgızların % 83’ü en iyi bildikleri dil olarak Kırgızca’yı seçerken, % 62’si de Rusca’yı en iyi bilinen dil olarak seçmiştir. Yine Kırgızların %89’u Kırgızca’yı 0-6 yaşları arasında öğrendiğini belirtirken, % 69’u da Rusca’yı 0-6 yaşları arasında öğrendiğini belirtmektedir. Kırgızca %90 oranında evde aile içinde öğrenilirken, Rusça %73 oranında evde aile içinde öğrenilmektedir. Kırgızca ve Rusça evde aile içinde %94 oranında eşit oranda kullanılan iki dil durumundadır.

İlk ve orta öğretim okullarında önemli ölçüde Üniversitelerde ise tamamen Rusça eğitim yapılmakta, Kırgızca ise sadece bazı bölümlerde bir dil olarak öğretilmektedir. Ancak, bu yaşlarda ve orta öğretimde Kırgızların tamamına yakını Rusca’yı öğrenirken Ruslar Kırgızca’yı öğrenmemektedirler. (Kırgızistan’da Akayev döneminde yayınlanan Til Mıyzamı’nın getirdiği devlet görevlilerinin Kırgızca’yı bilme mecburiyeti ile birlikte Ruslar Kırgızca öğrenmeye başladılar) Kırgızca ve Rusçadan sonra üçüncü en yaygın ana dili

Özbekçedir. Özbekçe ülkenin güney kesimlerinde, özellikle Oş, Calal-Abat ve Batken yörelerinde yaygındır. Bu yörelerde Özbekçe konuşanların önemli bir bölümü, Özbekçe eğitim veren okullarda okumaktadır. Uygur , Tatar, Kazak gibi diğer Türk kökenliler genellikle Kırgızca öğrenmeyip Rusça öğrenmekte ve Rusça ile iletişim kurmaktadırlar. Türk kökenli topluluklar arasında birbirlerinin dillerini öğrenmemek ve kullanmamak gibi bir anlayış gelişmiştir. Bu anlayış dolayısıyla Kırgızistan'da yaşayan Türk kökenlilerin önemli bir kısmı kendi dillerini ya bütünüyle yitirmiş ya da çok az bilmektedir. Yitirilen dilin yerini ise diğer bir Türk dili değil, Rusça almaktadır.

Kırgızistan'da en çok öğrenilen yabancı diller ise Türkiye Türkçesi ve İngilizcedir. İngilizce, bir dünya insanı olmanın ve her yerde, herkesle iletişim kurabilmenin bir gereği olarak görülmekte ve 7- 17 yaşları arasında orta öğretimde, daha sonra da 18- 30 yaşları arasında üniversitelerde ve her gün sayıları artan özel kurslardan öğrenilmektedir. Dünya çapındaki yaygınlığından kaynaklanan prestiji İngilizce öğrenmeyi cazip hale getirmektedir. İkinci dilleri öğrenmenin, bu arada özellikle İngilizceyi öğrenmenin en önemli sebebi, yurt içinde ya da yurt dışında iş bulabilme düşüncesidir.

Türkçe bir miktar 7-17 yaşları arasında (% 14) orta öğretimde (devlete ait ya da özel Türk Liselerinde), daha çok da 18-30 yaşları arasında (%79) Üniversitede (Manas, BGU Türkoloji Fakültesi, Milli Üniversite Dilbilim ve Medeniyetler Arası İletişim Bölümü, Slavyan Üniversitesi Türkoloji Merkezi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfının Calal-Abat'taki Üniversitesi, Sebat Eğitim Vakfının Atatürk Ala Too Üniversitesi...vs.) Ayrıca TÖMER ve Manas Üniversitesinin açtığı Türkçe kursları yoluyla ya da Türkiye'de okumak ve Türklerle ticari ilişkide bulunmak, Türklerin açtığı iş yerlerinde çalışmak gibi yollarla Türkiye Türkçesi öğrenilmektedir. Şu anda Kırgızistan'da en çok öğrenilen ve en hızlı yayılan dil Türkiye Türkçesidir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Dünyadaki genel küreselleşme etkilerini Kırgızistanda da görüyoruz. Bunun bir sonucu olarak Hıristiyan dini ve Eski Yunan-Roma-Bizans kaynaklı Batı kültürünün yanında, onun önemli bir aracı haline gelen İngilizce bu coğrafyada da kabul görmekte ve yayılmaktadır. Mahalli anlamda Rusçanın etkileri, her gün biraz daha azalsa da, hala önemli ölçüde devam etmektedir. Tehlikedeki diller projesinde yok olacak diller arasında gösterilen Kırgızca, Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra yeniden kendine bir hayat alanı bulmuştur. Bundan sonraki gelişmeler Kırgız aydınlarının tutumuna ve Kırgızistan devletinin ekonomik ve sosyal kalkınmasına bağlı olarak şekillenecektir.